

KOMPARATÍV KAPITALIZMUS

Készült a TÁMOP-4.1.2-08/2/A/KMR-2009-0041 pályázati projekt keretében
Tartalomfejlesztés az ELTE TáTK Közgazdaságtudományi Tanszékén
az ELTE Közgazdaságtudományi Tanszék,
az MTA Közgazdaságtudományi Intézet
és a Balassi Kiadó
közreműködésével

Készítette: Kövér György

Szakmai felelős: Kövér György

2011. június

KOMPARATÍV KAPITALIZMUS

A kurzus alapvető kapitalista rezsimek/intézmények összehasonlító elemzésébe vezeti be a diákokat. Számos metszetben kísérletezik típusalkotással: diakronikus és szinkronikus módon, illetve az utóbbi esetben alkalmasint Kelet-Nyugat és Kelet-Kelet dimenzióban is megpróbálja ábrázolni a kapitalizmus változó berendezkedéseit Magyarországon. Két diszciplína, a történetírás és a közgazdaságtan fog össze, hogy segítsen a megértésben. A kifejtés során a makroszintű elemzések mikroszintűekkel (esettanulmányok) váltakoznak.

A tanfolyam két részből áll: a kapitalizmus első „nekifutásának” vizsgálatával indít a XIX. században és a XX. század elején, majd közel azonos szerkezetben a száz évvel későbbi fejleményeket veszi sorra. Mindkét esetben módszertani kérdések tárgyalása vezeti be az elemzést, komparatív kutatási technikákat mutatunk be a két tudományágban, fogalomtörténeti ízelítőt adunk, majd a „kapitalizmus szellemének” versengő értelmezéseit kínáljuk. Ezek után az előadások kiemelik a kapitalizmus néhány fontos „faktorát és aktorát”, a magántulajdontól a vállalkozón át a munkaerőpiacig.

Azt kutatjuk, milyen hasonlóságok és különbözőségek jellemzik a kapitalista gazdasági rezsimek megszilárdulását a XIX. század folyamán, illetve a XX. század utolsó évtizedeiben. Mik a két „átmenet” legfontosabb intézményi sajátosságai, milyen kapitalizmus-modelleket követnek, milyen intézményi örökségekkel küszködnek és milyen világgazdasági rendszerekbe tagozódnak be. Hogyan befolyásolta az átalakulást az idő-tényező „sűrűsége”, a 19. századi folyamatok elhúzódó „lomhasága”, illetve a 20. századvégi áttörés rapid jellege. Mely fokon „állami” az első és „államtalan” a második? Milyen intézményi újításokkal büszkélkedhetnek nemzetközi összehasonlításban? 1989 után másodszor épül ki a magántulajdon dominanciáján alapuló piacgazdaság Kelet-Közép-Európában. A történettudomány és a leíró közgazdaságtan (a kurzus tanárai) ma még nem

rendelkeznek a két kapitalizmus, a két korszak összehasonlítására alkalmas elmélettel. A kurzust záró órákon azonban kísérletet teszünk egy ilyen elmélet néhány lehetséges alapelemének felvázolására.

I. Kapitalizmus: az „első (lomha) nekifutás” (a XIX. század és XX. század eleje)

1. Összehasonlító módszerek a történetírásban (Kövér)

Elemi kérdések: milyen társadalmakat hasonlítsunk össze, hasonlókat, vagy különbözőeket? Egy időmetszetben (szinkron), fejlődési stádiumok szerint időben eltolva, vagy egyazon társadalmat diakronikusan, több időmetszetben?

Az összehasonlítás funkciói (H-G. Haupt – J. Kocka nyomán): heurisztikus; leíró/kontrasztív; analitikus; „elidegenítő”.

Az összehasonlítás problémái: Az összehasonlítás alapegységei, az egységek száma, az elemzés totalitása. Primer vagy csak szekunder források. A kontextus háttérbe szorulásának veszélyei. Az absztrakció kényszere.

[Tomka Béla: Az összehasonlító módszer a történetírásban – eredmények és kihasználatlan lehetőségek. *Aetas*, 2005. 1-2. 243-259.

Keller Márkus: A megértés lehetősége – az összehasonlító történetírás hasznáról. *Aetas*, 2005. 4. 102-112.

Werner, Michael-Zimmermann, Bénédicte: Túl az összehasonlításon: histoire croisée és a reflexivitás kihívása. *Korall*, 28-29. 2007. szept. 5-31.]

2. Fogalomtörténet: Tőkés, tőke, kapitalizmus, a kapitalizmus „szelleme” (Kövér)

A fogalomtörténeti megközelítés lehetőségei (angolszász, illetve német irányzatok).

Piac és kapitalizmus a francia Annales-iskola generációjánál (F. Braudellel bezárólag).

Tyúk-tojás dilemmák: Mi volt előbb: a tőke, a tőkés, a kapitalizmus? A kapitalizmus mint társadalmi gazdasági rendszer és mint társadalmi-politikai ellenfogalom.

A magyar „honosítók”: Földes Béla, Matlekovits Sándor, Szabó Ervin, Leopold Lajos.

A „kapitalista szellem” Max Webertől Luc Boltanskiig.

[Sombart, Werner: Kapitalizmus. In: Közgazdasági Enciklopédia III. k. é.n. 194-209.

Braudel, Fernand: A kapitalizmus dinamikája. Bp. 2008.

Leopold Lajos ifj.: Színlelt kapitálizmus. In: uő: Elmélet nélkül. Bp. 1917. 91-133.

Kovács Ferenc: A kapitalizmus mint gazdaságtörténeti korszak. *Társadalomtudomány*, 1925. 13-19.

Kovács András: A protestáns etosz és a kapitalista szellem. Megjegyzések Max Weber hipotézisének vitájához. *Világosság*, 1977. 8-9.

Halmos Károly: A magyar gazdaság- és társadalomtörténet-írás a kapitalizmus szelleméről. In: Szellem és etika. A „100 éves a Protestáns etika” konferencia előadásai. (Szerk. Molnár Attila Károly) Bp. 2005. 153-175.

Hilger, Marie-Elisabeth - Hölscher, Lucian: Kapital, Kapitalist,

Kapitalismus. In: *Geschichtliche Grundbegriffe. Historisches Lexikon zur politisch-sozialen Sprache in Deutschland*. (Hg. Otto Brunner, Werner Conze, Reinhard Kosselleck) Bd. 3. 1982. 399-455.

Marshall, Gordon: *In Search of the Spirit of Capitalism. An essay on Max Weber's Protestant ethic thesis*. New York, 1982.

Boltanski, Luc - Chiapello, Eve: *The New Spirit of Capitalism*, London, 2005.]

3. Magántulajdon: Földbirtokviszonyok. Nagybirtoküzem és családi gazdaság. (Kövér)

A földmagántulajdon intézményi-jogi keretei. A birtokstruktúra alakulásának történelmi gyökerei: az Elba mint európai választóvonal.

Agrárkapitalizmus és agrárkapitalizmusok. A nagybirtok mint a kapitalizálódás mintaadója, a nagybirtok mint a feudalizmus maradványa. A „nagybirtoküzem” átmeneti fogalma (Tóth Tibor). A családi parasztgazdaság elméletei (A. Csajanov eredetisége és utóélete).

Birtok- és üzemformák a regionális térszerkezetben.

[Eddie, Scott M.: Ami „köztudott”, az igaz is? Bevezetés a kliometrikus történetírás gondolkodásmódjába. Debrecen, 1996. 34-42; 46-54; 75-88.

Kaposi Zoltán: A magyarországi nagybirtokrendszer változásai (1700-1945) Somogy Megye Múltjából. Levéltári évkönyv 32. Kaposvár, 2001. 95-121.

Tóth Tibor: Ellentét vagy kölcsönösség? A magyar mezőgazdaság üzemi viszonyainak történeti háttere és problémái. Bp. 1980. 11-93.

Ivics Mihály: Kisbirtok versus nagybirtok. Bp. 2006. 97-131.

Vári András: Urak és gazdászok. Arisztokrácia, agrárértelmiség és agrárius mozgalom Magyarországon. 1821-1898. H. n. 2009. 278-325.

Kovács Teréz: A paraszti gazdálkodás és társadalom átalakulása. Bp. 2010. 46-93.

Thorner, Daniel: Chayanov's Voncept of Peasant Economy. In: A. V. Chayanov: The Theory of Peasant Economy. (Ed. D. Thorner, B. Kerblay, R. E. F. Smith) Homewood, 1966. XI-XXIII.]

4. Vállalkozó és a menedzser. Nagyvállalat egykor és most (Kövér)

A. D. Chandler tipológiája: a tulajdonlás és igazgatás egységét megőrző családi vállalattól menedzseri vállalatig. Típusok és/vagy stádiumok. Az amerikai modell és Európa „eredeti jellegzetességei”.

Az egyéni, közkereseti társasági és a részvénytársasági cégforma. Az igazgatóság, a felügyelő bizottság és a vezérigazgató.

A nagyvállalati toplisták összeállításának módszertani problémái: létszám, alaptőke, mérlegfőösszeg. A nyilvános számadásra nem kötelezett vállalatok számbavételi nehézségei.

- [Sombart, Werner: Vállalkozó. In: Közgazdasági Enciklopédia IV. k. é.n. 1260-1270.
- Redlich, Fritz: A vállalatvezető az elméletben és a valóságban. In: A vállalkozó. Történeti gazdaságszociológiai válogatás. Szociológiai füzetek 28. (Összeállította: Lengyel György). 1982. 59-75.
- Halmos Károly: „A nagyvállalkozás történelmi elmélete” (A. D. Chandler Jr. három munkája) *Korall*, 14. 2003. december, 117-135.
- Kövér György: Ötven óriás. Iparvállalati toplisták Magyarországon a 20. század első felében. *Múltunk*, 2000. 3. 86-123.
- Klement Judit: Apák és fiúk gazdasági stratégiái: egy magyar család a 19-20. században. *Aetas*, 2005. 1-2. 69-93.
- Chandler, Alfred D. Jr. Scale and Scope. The Dynamics of Industrial Capitalism. Cambridge-London, 1990.
- Colli, Andrea: The History of Family Business, 1850-2000. Cambridge..., 2003.]

5. Tőkefelhalmozás és tőkepiacok. A „finánctőke” tézis útja (Kövér)

A gazdasági elmaradottság történelmi típusai (A. Gershenkron). Piacorientált versus bankorientált fejlődés (T. Rybczynski). A londoni és a kontinentális tőzsdék történetének intézményi összehasonlítása (Richard Tilly, Randal Michie)

A vállalati önfinanszírozás problémája.

A bank-ipar viszony vizsgálatának módszerei: személyi összeköttetés (interlock), információáramlás, rövidlejáratú hitelviszony és/vagy részvénytulajdonlás. Az értelmezés modelljei: bankuralom („finánctőke”); koordináció és kontroll; forrásdependencia; osztálykohézió.

[Mérő Katalin: Az értéktőzsde szerepe és jelentősége a tőkés Magyarország gazdasági életében (1864-1944) Bp. 1988. 31-67; 103-121.

Kövér György: A pesti tőzsde története – az értékpapír-kereskedő szemével. In: uő: A felhalmozás íve. Bp. 2002. 232-237.

Hilferding, Rudolf: A fináncsőke. A kapitalizmus legújabb fejlődési szakaszának vizsgálata. Bp. 1959. 117-141; 153-187; 287-327.

Tomka Béla: Bankuralom, bankérdekeltség, bankellenőrzés: A magyarországi pénzintézetek ipari kapcsolatai a századfordulón, 1895-1913. *Történelmi Szemle*, 1995. 2. 171-207.

Eigner, Peter: A bank-ipar viszony Ausztria(-Magyarországon) 1895 és 1938 között. Bankuralom vagy egyenrangú felek üzleti kapcsolata? *Replika* 25. 1997 március, 25-37.

Pogány Ágnes: Bankárok és üzletfelek. A magyar Általános Hitelbank és vállalati ügyfelei a két világháború között. *Replika* 25. 1997 március, 55-67.

Vass Gergely: Bankárok és menedzserek: a Rimamurány-Salgótarjáni Vasmű igazgatótanácsa a századelőn (1892-1914). *Korall* 14. 2003. december, 135-159.

Pogány Ágnes: Kartellek és menedzserek. Vállalatközi együttműködés a vas- és acéliparban (1886-1931) *Aetas*, 2005. 1-2. 144-160.

Michie, Randal: Different in Name Only? The London Stock Exchange and Foreign Bourses c. 1850-1914. *Business History*, 1988. 1. 46-69.

Tilly, Richard H. Banking Institutions in Historical and Comparative Perspective: Germany, Great Britain and the United States in the Nineteenth and early Twentieth Century. *Journal of Institutional and Theoretical Economics* (JITE) 1989. 1. 189-209.

Finance and Financiers in European History 1880-1960. (Ed. Youssef Cassis) Cambridge, 1992.

Flandreau, Marc: The bank, the state, and the market: an Austro-Hungarian tale for Euroland, 1867-1914. In: Monetary Unions. Theory, history, public choice. (Ed. Forrest H. Capie and Geoffrey E. Wood). London and New York, 2003. 111-142.]

6. Munkaviszonyok és munkaviszályok (Kövér)

A munkaadó-munkavállaló viszony szabályozásának történeti alakulása. A munkanélküliség. A tőkés-bérmunkás viszony „hozadéka” a társadalmi konfliktusokban. (Charles Tilly koncepciója). A kollektív akciók szerepe a követelések

intézményes joggá alakításában. Formális és informális akciók. Hétköznapi ellenállás. A kollektív erőszak.

A munkaviszályok típusai és eredményességük mérése. A hivatalos és a szakszervezeti statisztika sztrájkadatai.

[Pogány Ágnes: Munkabérek a két világháború közötti Magyarországon. *Történelmi Szemle*, 1989.

Ulicska László: A munkanélküliség feltalálása Magyarországon. A munkanélküliség fogalmának recepciója a magyar társadalomban. *Korall* 5-6. 2001. ősz-tél, 37-49.

Bódy Zsombor: Egy bérharc dramaturgiája. Esettanulmány. In: Munkástörténet, munkásantropológia. (Szerk. Horváth Sándor, Pethő László, Tóth Eszter Zsófia). Bp. 2003. 36-53.

Tomka Béla: Európa társadalomtörténete a 20. században. Bp. 2009. 273-294.

James C. Scott: Az ellenállás hétköznapi formái. (Ford. Kiss Anna) *Replika*, 23-24. 1996. december, 109-131.

Charles Tilly: Alávetés, ellenszegülés, behódolás ... diskurzus. *Replika*, 23-24. 1996. december, 131-141.

Tilly, Charles, Tilly, Louise, Tilly, Richard: *The Rebellious Century 1830-1930*. Cambridge, 1975.

Van der Linden, Marcel: Charles Tilly's Historical Sociology. *International Review of Social History*, 2009. 237-274.]

II. Kapitalizmus: a „második nekifutás” (a XX. és XXI. század fordulóján)

7. Kapitalizmus-összehasonlítás és közgazdaságtan (Kovács)

Újkapitalizmus-metaforák. Komparatiztika-történet (alapfogalmak és kapitalizmus-elméletek). Az összehasonlítás válfajai: Komparatív Gazdasági Rendszerek (CES),

Komparatív Szocialista Rendszerek (CSS), Kapitalizmus-változatok (VoC), Kapitalizmus-változatok Kelet-Európában (VoC-EE), Új Összehasonlító Gazdaságtan (NCE), A Nagy Rendszerektől a kis intézményekig – és vissza? Érintkezés az „új gazdaságtörténettel. Túl a metaforákon?

Irodalom

Kötelező

Daron Acemoglu, A gazdasági fejlődés gyökerei, Rajk-Ráday 2007 (részletek)

Peter Hall and David Soskice (eds), Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage, Oxford 2001, Előszó

Kornai János: A rendszerparadigma, Közgazdasági Szemle 1999/7-8

Ivan Szelenyi and Lawrence King, Post-Communist Economic Systems, in: Neil Smelser and Richard Swedberg, Handbook of Economic Sociology, Princeton 2005

Ajánlott

Peter Boettke et al, The New Comparative Political Economy, *Review of Austrian Economics*, 2005/18

Simeon Djankov, Edward Glaeser, Rafael La Porta, Florencio Lopez-de-Silanes, Andrei Shleifer, The New Comparative Economics, *Journal of Comparative Economics*, 2003 december

Dorothee Bohle and Bela Greskovits, Neoliberalism, embedded neoliberalism and neocorporatism. Towards transnational capitalism in Central-Eastern Europe, *West European Politics* 2007/3

Paul Gregory and Robert Stuart, *Comparing Economic Systems in the Twenty-first Century*, Boston 2004

Philip Hanson, The Tasks Ahead in Comparative Economic Studies: What Should We Be Comparing? *Japanese Journal of Comparative Economics*, January 2007

8. Előzmények: piac, vállalkozás, polgárosodás a szocializmusban (Laki)

A lakosság jelentős csoportjai illegális magántevékenységük növelésével csökkenték a szocialista rendszer zavarai okozta hátrányokat. A hatalomnak a magángazdaságot támogató, majd vele szemben ellenséges időszakai váltogatták egymást. A reformerek is hangsúlyozták a magángazdaságnak tett engedmények ideiglenességét, a magánszektor kiegészítő jellegét. A magánszektorral szemben ellenséges szakaszokban sem voltak vissza minden támogató, engedő intézkedést. Az állandó áru- és szolgáltatáshiány miatt igen sok olyan piaci szegmens kínálkozott, ahol gyorsan lehetett növelni a forgalmat. A hosszú távú fennmaradást biztosító magánvállalati stratégia legfontosabb elemei voltak a többcélú beruházás, a fokozatos alkalmazkodás és a beépülés a szocializmus intézményeibe. A fennmaradás szempontjából gyümölcsözőnek bizonyult, ha a vállalkozó egyszerre volt a magángazdaság résztvevője és munkavállaló az állami szektorban. A nyolcvanas években addig zárt piacok nyíltak meg a magáncégek előtt, fellazultak a mérethatárok, az állami vállalatok számos részlegének, feladatát a dolgozók által alapított (magán) vállalkozások vették át.

(Hunyadi Csilla (1985): A piac gazdaságszabályozó szerepe a tervgazdaságban – a vállalat piaci környezete. Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem (kézirat)

Juhász Pál (1991): Polgárosodás, Századvég 2-3. sz. 181-184. old.

Rupp Kálmán (1973) Egy termelészövetkezet melléküzemeinek gazdálkodása. Esettanulmány. Magyar Tudományos Akadémia Közgazdaságtudományi Intézete, Budapest (kézirat)

Szelényi Iván (1992): Harmadik út? Polgárosodás a vidéki Magyarországon, Budapest, Akadémiai Kiadó

Donáth Ferenc (1977) Reform és forradalom V. A korszerű nagyüzemi fejlődés útján (1968-1974). Akadémiai kiadó Budapest, 227-269. oldal)

9. Piac és vállalkozásbarát intézmények és szabályozás 1989 után (Laki)

Az 1988-1989-ben alakuló, újjászerveződő politikai pártok és társadalmi szervezetek egyetértettek abban, hogy a megreformált szocialista tervgazdaságot át kell alakítani a fejlett ipari országok mintáját követő kapitalista piacgazdasággá. Az alkotmány módosításával és az új kormány programjával összhangban számos, a *piacfejlődést befolyásoló törvényerejű rendelet, törvény, törvényhely* született a rendszerváltás első éveiben. A törvényhozó felszámolta a szocialista tervgazdaság intézményeit és a piacgazdaság kiépülését, működését biztosítani hivatott *új, állami intézmények* létrehozásáról határozott. A vállalkozók és munkavállalók szakmai-érdekvédelmi szervezeteinek megalapítását könnyítette az egyesülési jogról szóló törvény. A vállalatalapítást, a *piacra lépést lehetővé tevő, könnyítő szabályozások*, törvények is a piacgazdaság fejlődését szolgálták. A külföldi befektetők piacra lépésének korlátait is jórészt lebontotta a törvényhozó. Hasonló hatást várt a parlament a gazdasági társaságok alapításáról, illetve a gazdasági szervezetek átalakulásáról hozott törvényektől. A jogalkotó piacépítő tevékenységének fontos része volt a privatizáció szabályozása.

(Sárközy Tamás (2007): A szocializmus, a rendszerváltás és az újkapitalizmus gazdasági civiljoga (szubjektív jog /i/történet), Hvg-arc Lap és Könyvkiadó Kft, Budapest

Voszka Éva (2002): A piacteremtéstől a versenyszeremtésig - és tovább?, Kézirat, Budapest. 2002, október

Lányi Kamilla (1999): Az agrárgazdaság átalakulása Magyarországon a kilencvenes években Európa Fórum 9. évf. 1-2. sz. 3-44. oldal)

10. Tulajdonviszonyok, privatizáció (Laki)

Előbb az úgynevezett kisprivatizációról – a kereskedelmi és vendéglátó-ipari egységek (boltok, vendéglők) magánkézbe adásáról - döntött az Országgyűlés. Ez számos kisvállalkozás alapítását és piacra lépését könnyítette meg. Hamarosan

döntött a parlament a nagyobb ipari és szolgáltató vállalatok magánkézbe adásának rendjéről is – ez újabb vállalatok, vállalatrészek magántulajdonba vételére, ezzel újabb piaci belépésre adott lehetőséget. 1997-1998-ban véget ért a tömeges privatizáció, ekkorra a gazdaság 80 százaléka magánkézbe került. A privatizáció nagy nyertesei a külföldi többségi tulajdonban levő cégek, de jelentős a magyar nagyvállalkozók, nagyvállalkozói csoportok kezében levő tőke is. A tulajdon szerzésben jelentős helyzeti előnnyel rendelkeztek a régi rendszer vállalati vezetői. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy a lakosság nagy és növekvő többsége a rendszerváltás kezdetétől ellenzi a nagyvállalatok, földbirtokok magánkézbe adását. Az egészségügy, az oktatás akár részleges magánosítása ezért jelentős politikai kockázatokkal járt.

(Mihályi Péter : Hová lett a privatizált vagyon? : (Adalékok a privatizáció makroökonómiai hatásainak számszerűsítéséhez) Budapest

Major Iván: Privatization in Hungary and its aftermath, Cheltenham Northampton Edward Elgar 2003

Várhegyi Éva (2007): A magyar bankrendszer 20 év modernizáció után, *Külgazdaság* LI. Évf. 9-10.sz. 4-19. oldal)

11. Vállalatnagyság, vállalati szervezet (Laki)

A szocialista gazdaságban túlsúlyba kerültek a nagy vállalatok és szövetkezetek. A rendszerváltás után megszűnt a vállalkozás politikai kockázata, ezért több éven át új magánvállalkozások százezrei léptek a termékek és szolgáltatások piacára. Különösen gyors volt a vállalatszám növekedése a kereskedelemben és a pénzügyi szektorban. Az új belépők túlnyomó többsége képtelen és alkalmatlan volt a növekedésre, ezért 1998-200-re helyreállt a magyar gazdaság hagyományos duális szerkezete. A versenyképes középvállalatok hiánya nehezíti a vertikális kooperációs kapcsolatok kiépülését.

Schweitzer Iván: A magyar vállalati szervezet átalakulása a kilencvenes években – a méretstruktúra, In. Mindannyiunkban van valami közös Lányi Kamilla születésnapjára Kopint-Datorg Alapítvány, MTA Közgazdasági Kutató Központ Budapest, 1999.

Grosfeld, Irena – Roland, Gérard (1996): Defensive and strategic restructuring in Central European Enterprises, *Emergo, Journal of Transforming Economies and Societies* 3. (4)

12. Vállalati stratégiák, vállalkozók, a piacfejlődés típusai (Laki)

Az állami nagyvállalatok eltűnése után keletkezett piaci részbe beáramló kisvállalatok jelentős része egyszeri, alkalmi vállalkozás. A tartós piaci jelenlétet tervező cégek többsége sem rendelkezik kiforrott vállalati stratégiával, hanem a kivárás és a sodródás jellemzi piaci viselkedésüket. A nagyobb cégek egy része nagy nemzetközi vállalatok helyi telepe, a központ stratégiájának végrehajtója. E fejlemények sem gátolták a piacok átalakulását, a résztvevők közötti verseny és kooperáció változatos formáinak kialakulását, a piacok működését szabályozó írott és íratlan megállapodások és viselkedési módok fokozatos konszolidációját.

Lengyel György (1997-1998): *Entrepreneurial Inclination in Hungary, 1988-1996*

International Journal of Sociology Vol. 27. No. 4. téli szám 36-49. oldal

Laki Mihály (2006a): Az idegennyelv-oktatási piac átalakulása, *Közgazdasági Szemle*, LIII. Évf. október (880-902. o.)

Laki Mihály (2008): Egy sikertörténet vége? (A nyomdaipari termékek piacának átalakulása 1989 után) *Közgazdasági Szemle* LV. évf., január 39-60. oldal

Várhegyi Éva (2003): Bankverseny Magyarországon, *Közgazdasági Szemle*, L. évf. december 1027-1048.

Vedres Balázs: Bank és hatalom. A bankok helye a magyar nagyvállalatok kapcsolathálójában. *Szociológiai Szemle*, 1997. 2. 101-123.

13. III. A két korszak összehasonlításához: összegzés (Kövér-Laki-Kovács)

A fokozatos és a gyors átmenet következményei.

Az industrializáció és a dezindustrializáció intézményi közege.

Kontinuitás és diszkontinuitás hosszú és rövidtávon.